

Nadużycia seksualne

**w Kościele
a tajemnica
spowiedzi**

Spis treści

Myriam Wijlens, Neville Owen	
Wprowadzenie.....	7
Kard. Luis F. Ladaria Ferrer SJ	
Podstawy i teologiczne skutki sakramentu pojednania.....	23
Matteo Visioli	
Poufny charakter a tajemnica papieska	45
Charles J. Scicluna	
Prawa ofiar w kanonicznych procesach karnych.....	103
John P. Beal	
Odpowiedzialność i transparentność według prawa kanonicznego i międzynarodowego z perspektywy praw człowieka.....	115
Damian G. Astigueta SJ	
Transparentność a prawo do obrony	140
Vimal Tirimanna CSsR	
Krótka historia i teologia sakramentu pojednania. Studium z odniesieniem do tajemnicy spowiedzi	167
Giacomo Incitti	
Praktyczne aspekty sakramentu pojednania. Ochrona małoletnich i bezbronnnych dorosłych	206
Alfonso A. Amarante CSsR	
Sakrament pojednania w formacji kapłańskiej i praktyce duszpasterskiej	239
Neville Owen	
Ideał sprawiedliwości dostępnej. Pochwała prawa	268
Myriam Wijlens, Neville Owen	
Perspektywy na przyszłość po seminarium Papieskiej Komisji ds. Ochrony Nieletnich	300

Charles J. Scicluna¹

Prawa ofiar w kanonicznych procesach karnych

W swoim przemówieniu na zakończenie koncelebry eucharystycznej podczas spotkania na temat ochrony nieletnich w Kościele, które odbyło się 24 lutego 2019 roku, papież Franciszek powiedział:

Rzadko bowiem ofiary zwierają się i szukają pomocy. Za tą niechęcią może kryć się wstyd, zakłopotanie, strach przed zemstą, poczucie winy, nieufność wobec instytucji, uwarunkowania kulturowe i społeczne, ale także brak informacji o służbach i placówkach, które mogłyby pomóc. Niestety, udręka ta prowadzi do goryczy, a nawet samobójstw, a czasem do zemsty, by robić innym to samo. Jedynie, co jest pewne, to fakt, że miliony dzieci na świecie są ofiarami molestowania i wykorzystywania seksualnego².

¹ Charles J. Scicluna – arcybiskup Malty, sekretarz pomocniczy Kongregacji Nauki Wiary.

² https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190224_incontro-protezioneminorichiusura.html, dostęp 7.06.2020.

Treścią niniejszego artykułu jest omówienie procesu kanonicznego i komentarz dotyczący praw ofiar w poszczególnych jego fazach.

1. *Notitia criminis*

Pierwsza refleksja, którą chciałbym się podzielić, dotyczy prawa i obowiązku zgłoszenia przestępstwa. Proces kanoniczny zaczyna się od *notitia criminis*, czyli zgłoszenia faktu wykorzystania seksualnego odpowiednim władzom. Ważne jest, aby zrozumieć, jakie są prawa ofiary na tym istotnym etapie, kiedy władza zostaje poinformowana o przestępstwie i rażącym naruszeniu prawa. Ofiara wykorzystania seksualnego ma prawo i obowiązek zgłoszenia faktu przestępstwa. Zgodnie z motu proprio Ojca Świętego *Vos estis lux mundi*, każda diecezja ma obowiązek stworzenia systemu przyjmowania zawiadomień³. Artykuł 2 § 1 motu proprio stanowi:

Uwzględniając wskazania przyjęte ewentualnie przez odpowiednie Konferencje Episkopatów, Synody Biskupów Kościołów patriarchalnych oraz Kościołów arcybiskupich większych lub Rady Hierarchów Kościołów Metropolitalnych *sui iuris*, diecezje lub eparchie, pojedynczo lub wspólnie, muszą ustanowić w ciągu roku od wejścia w życie tych przepisów, w celu składania zawiadomień, jeden stabilny

³ https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html, dostęp 29.07.2021.

system lub kilka takich systemów, łatwo dostępnych dla każdego, choćby poprzez ustanowienie specjalnego biura kościelnego. Diecezje i eparchie o ustanowieniu tych systemów, o których mowa w tym paragrafie, powinny poinformować przedstawiciela papieskiego.

Osoby pokrzywdzone powinny zostać poinformowane o istnieniu tego biura ustanowionego na mocy art. 2 *Vos estis lux mundi*. Ponadto tam, gdzie protokoły są już zatwierdzone przez Kongregację Nauki Wiary lub Papieską Komisję ds. Ochrony Nieletnich, należy je udostępnić w domenie publicznej.

Artykuł 5 *Vos estis lux mundi* wprowadza po raz pierwszy prawny obowiązek wsparcia dla ofiar. Brzmi on następująco:

Władze kościelne są zobowiązane, aby ci, którzy twierdzą, że są poszkodowani, wraz ze swoimi rodzinami, byli traktowani z godnością i szacunkiem oraz powinny zaoferować im w szczególności: a) przyjęcie, wysłuchanie i wsparcie, również za pośrednictwem właściwych służb; b) pomoc duchową; c) pomoc medyczną, terapeutyczną i psychologiczną, w zależności od konkretnego przypadku.

Innym aspektem praw ofiary na etapie *notitia criminis*, czyli zgłoszenia przestępstwa, jest prawo osoby pokrzywdzonej do wsparcia w korzystaniu ze swoich praw w ramach ustawodawstwa cywilnego. Chociaż prawo nie nakłada szczególnego obowiązku informowania ofiar o przysługujących im prawach cywilnych, stało się to obecnie przyjętą praktyką w kontekście art. 5 *Vos estis lux mundi*. Ten rodzaj otwartości na korzystanie z praw cywilnych przez ofiary pojawił się po raz pierwszy

w okólniku Kongregacji Nauki Wiary z 2011 roku⁴, ale najbardziej widoczne uznanie dla tego ważnego aspektu działania osoby pokrzywdzonej znajdujemy w art. 19 *Vos estis lux mundi*: „Niniejsze przepisy stosuje się bez uszczerbku dla praw i obowiązków ustanowionych w danym ustawodawstwie państwowym, w szczególności dotyczących ewentualnych obowiązków zawiadomienia właściwych władz cywilnych”.

2. *Praevia investigatio*

Przejdźmy teraz do drugiej fazy, czyli dochodzenia czy też *praevia investigatio*. W ramach dochodzenia poprzedzającego decyzję o wszczęciu postępowania karnego ofiara ma prawo i obowiązek podać wszystkie niezbędne informacje.

Zgodnie z kan. 1718 § 4, prowadzący dochodzenie ma również możliwość i jurysdykcję do ustalenia odszkodowania *ex aequo et bono*. Oto, co na ten temat mówi Kodeks Prawa Kanonicznego:

Zanim ordynariusz podejmie decyzję na podstawie przepisu § 1, powinien rozważyć, czy – celem uniknięcia niepotrzebnych procesów – nie byłoby wskazane, by za zgodą stron, albo on sam, albo prowadzący dochodzenie rozstrzygnął kwestię, czy przyznać odszkodowanie, kierując się zasadami dobra i słuszności.

⁴ https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20110503_abuso-minori_pl.html, dostęp 29.07.2021.

Kanon przyznaje uprawnienia ordynariuszowi lub prowadzącemu dochodzenie specjalne, a decyzja w tej materii należy do ordynariusza. W sprawach zastrzeżonych dla Kongregacji Nauki Wiary ordynariusz jest zazwyczaj proszony o sugestię, jakie aspekty powinna wziąć pod uwagę Kongregacja, podejmując decyzję o wyborze dalszej procedury. Może on również zwrócić się do Kongregacji o rozpatrzenie kwestii odszkodowania.

Kanon 1718 § 4 odnosi się do ugody stron. Jest to ciekawa koncepcja, gdyż na etapie *praevia investigatio* nie ma właściwie stron, ponieważ nie rozpoczął się jeszcze faktyczny proces. Z kontekstu wynika jednak, że ordynariusz lub osoba delegowana przez ordynariusza do prowadzenia dochodzenia musi rozważyć kwestię odszkodowania po uzyskaniu zgody osoby, która twierdzi, że została poszkodowana i osoby oskarżonej o spowodowanie krzywdy. Tak więc stronami w tej sprawie są pokrzywdzony i oskarżony, a ordynariusz i prowadzący dochodzenie wymagają zgody obu tych stron przed przystąpieniem do rozstrzygnięcia kwestii odszkodowania w ugodzie pozasądowej, która może faktycznie przyczynić się do uniknięcia procesów.

Artykuł 17 § 3 *Vos estis lux mundi* zawiera istotną nową zasadę: „Zachowując instrukcje kompetentnej dykasterii, metropolita, na zgłoszony wniosek, informuje o wyniku dochodzenia osobę, która twierdzi, że została poszkodowana, lub jej prawnych przedstawicieli”. Jak wiemy, art. 17 należy do drugiej części *Vos estis lux mundi*, która wprowadza w Kościele powszechnym procedurę dochodzenia w sprawach przestępstw, o które oskarżani są hierarchowie Kościoła, i po raz pierwszy mamy uniwersalną zasadę, że ofiara ma prawo do informacji o wyniku dochodzenia. Sugerowałbym, abyśmy stosowali tę zasadę analogicznie we wszystkich innych sytuacjach. Czytając Kodeks Prawa Kanonicznego,

można zauważyć, że na tym etapie nie przyznaje on pokrzywdzonym takiego prawa. Biorąc jednak pod uwagę to, co *Vos estis lux mundi*⁵ mówi o dochodzeniach, w których oskarżeni są przedstawiciele hierarchii kościelnej, sądzę, że uzasadnione jest oczekiwanie, że takie samo prawo zostanie przyznane również ofiarom osób, które wprawdzie nie należą do hierarchii, ale których czyny mieszczą się w pojęciu wykorzystywania seksualnego nieletnich przez duchownych lub w zakresie art. 1 motu proprio *Vos estis lux mundi*. W chwili obecnej, z punktu widzenia prawa, nie ma szczególnego obowiązku poinformowania ofiary o wyniku śledztwa, z wyjątkiem art. 17 § 3 *Vos estis lux mundi*, który dotyczy wyłącznie oskarżeń przeciwko hierarchom kościelnym.

Według kan. 1718 ordynariusz ma obowiązek zadecydować, co stanie się po zakończeniu dochodzenia. Kanon 1718 mówi:

Kiedy fakty zostały wystarczająco zebrane, ordynariusz winien zadecydować: 1° czy można wszcząć proces w celu wymierzenia albo deklarowania kary; 2° czy, biorąc pod uwagę kan. 1341, jest to wskazane; 3° czy należy zastosować proces

⁵ Motu proprio *Vos estis lux mundi*, art. 1 § 1a: „Niniejsze przepisy stosuje się w przypadku zawiadomień odnoszących się do duchownych lub członków instytutów życia konsekrowanego czy stowarzyszeń życia apostołskiego dotyczących:

- a) przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, polegających na:
- zmuszaniu kogoś, stosując przemoc lub groźbę, czy też nadużycie władzy, do dokonywania lub poddawania się czynnościom seksualnym;
 - dopuszczaniu się czynności seksualnych z osobą małoletnią lub bezradną;
 - wytwarzaniu, prezentowaniu, przechowywaniu lub rozpowszechnianiu, także elektronicznie, pornografii dziecięcej, oraz rekrutowaniu lub nakłanianiu osoby małoletniej czy bezradnej do udziału w prezentacjach pornograficznych”.

sądowy, czy – jeżeli ustawa tego nie zabrania – należy się posłużyć dekretem pozasądowym.

Jest więc jasne, że decyzja, czy proces karny się odbędzie i jakiego rodzaju będzie to proces, należy do ordynariusza. W podjęciu tej decyzji ofiary lub ich przedstawiciele nie odgrywają oficjalnej roli. Kanon 1341, o którym mowa w kan. 1718 pkt 2, podaje trzy główne cele i uzasadnienia przed wszczęciem procesu karnego, a mianowicie: naprawienie zgorśzenia; przywrócenie naruszonej sprawiedliwości; doprowadzenie do poprawy winnego.

3. Proces karny

Przypuśćmy, że ordynariusz zdecyduje się na sądowy proces karny. Istnieje wtedy szereg praw, które są wyraźnie uznane przez Kodeks Prawa Kanonicznego. Pierwszym prawem ofiary w procesie sądowym, w którym stronami są rzecznik sprawiedliwości i oskarżony, jest bycie świadkiem w procesie. Ofiara ma obowiązek odpowiedzenia na wezwanie ze strony sędziego do stawienia się i złożenia zeznań. Istnieje również obowiązek stawienia się na konfrontację z oskarżonym, jeśli sędzia uzna to za stosowne. Dodam również, że ofiara ma prawo do pomocy adwokata kościelnego, ale przepisy nie przewidują obecności adwokata podczas przesłuchania ofiary.

Jeżeli jednak ordynariusz wybierze pozasądowy lub administracyjny proces karny, to wówczas nie jest wyraźnie określona rola pokrzywdzonego. W odniesieniu do tego rodzaju procesu Kodeks, w kan. 1720, wymienia jedynie prawo oskarżonego do

bycia wezwany, zawiadomiony o oskarżeniach i dowodach oraz do przedstawienia obrony.

4. Skarga o naprawienie szkód

Kanon 1729 dotyczy skargi o naprawienie szkód i jest to kolejny etap lub aspekt postępowania karnego, na który należy zwrócić uwagę. Po pierwsze trzeba zaznaczyć, że skargę o naprawienie szkód na podstawie prawa kanonicznego można wnieść na pierwszym stopniu sądowego procesu karnego. Po drugie, stan rzeczy osądzonej (*res iudicata*) w procesie karnym sądowym nie daje prawa do tej interwencji, więc jeśli ofiara nie wnieśli skargi o naprawienie szkód w pierwszej instancji, wówczas nie może ona wystąpić z taką skargą, gdy wyrok przejdzie w stan rzeczy osądzonej. Skarga o naprawienie szkód nie jest przewidziana w ramach procesu pozasądowego, co powoduje brak równowagi w zakresie praw osoby pokrzywdzonej, jeśli chodzi o wybór procesu karnego. Podejmując decyzję o wszczęciu danego procesu, ordynariusz musi mieć świadomość, że w aktualnie obowiązującym systemie pokrzywdzony ma prawo do skargi o naprawienie szkód tylko wtedy, gdy zostanie wszczęty sądowy proces karny.

Powstaje pytanie: jakie są kryteria odszkodowań, które powinien przyjąć sędzia kościelny w postępowaniu o odszkodowanie na podstawie kan. od 1729 do 1731? Przyjmuje się, że sędzia kościelny stosuje kryteria obowiązujące na mocy krajowego prawa cywilnego w miejscu, w którym odbywa się proces, i w tym celu korzysta z fachowej porady eksperta, który informuje trybunał kościelny o kryteriach odszkodowań stosowanych w krajowym

prawie cywilnym, w kwestiach roszczeń o odszkodowanie oraz sugeruje wysokość odszkodowania, które należy zasądzić. Można powiedzieć, że w systemie, który obowiązuje w chwili obecnej, na tym właśnie polegają prawa ofiar.

5. Sugestie dotyczące praktyki *praeter legem*

Chciałbym przedstawić sugestie dotyczące praktyk, które nie są *contra legem*, lecz *praeter legem*. Moją pierwszą propozycją jest, aby urząd powołany na mocy art. 2 *Vos estis lux mundi* wyznaczył delegata ds. ochrony dzieci i młodzieży lub inną odpowiednią osobę, która utrzymywałaby kontakt z ofiarą i informowała ją o przebiegu procedur. Powiedzieliśmy już, że *Vos estis lux mundi* art. 17 § 3 daje prawo pokrzywdzonemu przez członka hierarchii kościelnej do zawiadomienia o wyniku dochodzenia, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela prawnego. Tę praktykę należałoby również stosować w przypadku innych ofiar, to znaczy ofiar duchownych niebędących członkami hierarchii.

Ojciec Święty decyzją z 6 grudnia 2019 roku zniósł tajemnicę papieską co do oskarżeń, procesów i decyzji odnoszących się do przestępstw regulowanych przez *Vos estis lux mundi* i art. 6 *Normae de gravioribus delictis*, zastrzeżonych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary⁶. Tajemnica papieska nie ma również zastosowania, gdy takie przestępstwa zostały popełnione w połączeniu z innymi przestępstwami. Jest to ważna zmiana,

⁶ https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2019/documents/rc-seg-st-20191206_rescriptum_en.html, dostęp 18.08.2021.

ponieważ tajemnica papieska często była wymieniana jako przeszkoda w dobrej komunikacji między władzą kościelną a ofiarami. Ponieważ przypadki wykorzystywania seksualnego były aż do czasu decyzji papieża Franciszka objęte tajemnicą papieską, bardzo trudno było przekazywać ofiarom lub ich przedstawicielom wyniki dochodzeń i udzielać informacji o wyniku rozpraw sądowych lub procesów pozasądowych. Ta przeszkoda została teraz usunięta, więc sugestia, by diecezjalny delegat ds. ochrony dzieci i młodzieży utrzymywał kontakt z ofiarami oraz informował je o postępach i wyniku procedur kanonicznych, nie powinna napotkać większych trudności.

Wspomniałem już o dylemacie dotyczącym skargi o naprawienie szkód, wynikającym z tego, że Kodeks uwzględnia ją jedynie w ramach procesu sądowego. Proponowałbym, aby w celu uzupełnienia luki, jaką mamy w prawie, ordynariusz lub Kongregacja Nauki Wiary w sprawach zastrzeżonych do jej kompetencji prosili delegata prowadzącego postępowanie karno-administracyjne, żeby zadeklarował się on w kwestii odszkodowania, stosując kryteria prawa krajowego. Mieliśmy do czynienia z przypadkami, w których odszkodowanie zostało przyznane w wyniku administracyjnego procesu karnego. Nie jest to niezgodne z prawem, ale ordynariusz musi poprosić i upoważnić delegata do deklaracji w sprawie odszkodowania.

6. Sugestie *de iure condendo*

Zakończę moją wypowiedź kilkoma sugestiami *de iure condendo*. Po pierwsze, proponuję ustanowienie szczególnej funkcji

przedstawiciela ofiary w kanonicznych procesach karnych. Nazwałbym ją *procurator partis laesae*, pełnomocnikiem strony pokrzywdzonej. Bezpośrednie odniesienie do przedstawicieli osób pokrzywdzonych znajduje się już w art. 17 § 3 *Vos estis lux mundi*, gdzie jest wprost mowa o osobie, która twierdzi, że została poszkodowana lub o jej prawnych przedstawicielach. Moja sugestia jest taka, że funkcja ta powinna uzyskać stabilne umocowanie w prawie. Upoważniałaby ona do reprezentowania ofiary, a także do przekazywania jej informacji w ramach kanonicznego procesu karnego. Normy Kodeksu Prawa Kanonicznego, kan. 1481–1490, które dotyczą pełnomocników w ogóle, dotyczyłyby również pełnomocnika strony pokrzywdzonej.

Kolejną sugestią *de iure condendo* jest wprowadzenie w kan. 1720 Kodeksu łacińskiego wyraźnie sprecyzowanej możliwości zasądzenia odszkodowania w procesie pozasądowym.

Wniosek

Na zakończenie chciałbym przytoczyć fragment listu Ojca Świętego do Ludu Bożego z 20 sierpnia 2018 roku:

W minionych dniach opublikowano raport opisujący doświadczenia przynajmniej tysiąca osób, które padły ofiarą wykorzystywania seksualnego, nadużyć władzy i sumienia z ręki kapłanów w ciągu około siedemdziesięciu lat. Choć można powiedzieć, że większość przypadków dotyczy przeszłości, to jednak w miarę upływu czasu poznaliśmy cierpienie wielu ofiar. Zobaczyliśmy też, że rany te nigdy nie

znikają i zmuszają nas do zdecydowanego potępienia tych potworności, jak również do skoncentrowania wysiłków, aby wykorzenić tę kulturę śmierci; rany te „nie przedawniają się”. Cierpienie tych ofiar to poruszająca skarga, która wznosi się do nieba, a która przez długi czas była ignorowana, ukrywana lub uciszana. Ale ich wołanie było silniejsze niż wszystkie zabiegi, którymi próbowano je uciszyć, a które jednocześnie udawały, że je rozwiązują za pomocą decyzji jeszcze potęgujących ich powagę, przez co podpadały pod współudział. Wołanie, którego Pan wysłuchał, ukazując nam, po której jest stronie. Ze wstydem i skruchą jako wspólnota kościelna przyznajemy, że nie potrafiliśmy być tam, gdzie powinniśmy być, że nie działaliśmy w porę, rozpoznając rozmiary i powagę szkody spowodowanej w życiu tak wielu ludzi. Zlekceważyliśmy i opuściliśmy maluczkich⁷.

Pod koniec listu Ojciec Święty zamieszcza te bardzo ważne słowa:

Konieczne jest, abyśmy jako Kościół mogli rozpoznać i z bólem oraz wstydem potępić te potworności popełnione przez osoby konsekrowane, duchownych, a także przez tych wszystkich, którzy mieli misję czuwania nad najsłabszymi i chronienia ich. Świadomość grzechu pomaga nam uznać błędy, przestępstwa i rany zadane w przeszłości i pozwala nam obecnie otworzyć się i bardziej zaangażować w proces ponownego nawrócenia⁸.

⁷ https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2018/documents/papa-francesco_20180820_lettera-popolo-didio.html, dostęp 18.08.2021.

⁸ Tamże.